

Venczel József szociálpolitikai gondolatai

The socio-political thoughts of József Venczel

TELEGDY BALÁZS

„(...) a falumunka nem csak tudományos kedvtelés vagy romantikus időtöltés, hanem komoly társadalompolitikai feladat, amelynek elsőrangú szerepet kell betöltenie az erdélyi magyar közösségi életben.” (Venczel József)

Összefoglalás

Venczel József szakmai szocializációja a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnáziumban kezdődött, már itt kialakult a szociális érzékenységgel párosuló katolikus látásmódja. Későbbi tanulmányai, az Erdélyi Fiatalok mozgalomban való részvétele, a Gusti-iskolával való kapcsolata, majd a Hitel megalakítása mind közelebb vitte eredeti céljaihoz: az erdélyi magyar falu segítéséhez. A falu felemelését kutatásra alapozott művelődés- és szociálpolitikai program végrehajtásával látta megvalósíthatónak.

Kulcsszavak: Venczel József – falukutatás – Erdélyi Fiatalok – Hitel – Dimitrie Gusti

Abstract

The professional socialization of József Venczel began with his high school years, where he started to develop his uncommon sensitivity to social problems, paired with a Catholic world-view. His later studies, his participation in the Transylvanian Youth movement, the collaboration with the Gusti school, and the founding of the journal Hitel took him closer to the fulfillment of his goal: helping the village through a program of social and cultural policies, based on social research.

Keywords: József Venczel – rural research – Transylvanian Youth – Hitel – Dimitrie Gusti

Nehéz lenne pontosan meghatározni azt az időpontot, amikor a közösség felé való nyitás és a szegény, leginkább vidéki térségekben élő emberek felé fordulás bekövetkezett Venczel József életében. Ez talán nem is egyszeri esemény következménye, hanem egy olyan folyamat, amely több egymást követő és egymásra ható eseményből állt össze. Jelen írásomban ezt az utat próbálom némiképp rekonstruálni, esetenként önkényesen válogatva azon életesemények között, amelyek véleményem szerint markánsan hatottak a venczeli életműre, illetve maga Venczel József szociális problémák iránti fogékonyságára. Mindehhez természetesen hozzájárult az a speciális földrajzi és történelmi kontextus, amely értelemszerűen meghatározta Venczel József szocializációját, és munkásságának

nagy részét. Ez a hely a Romániához került Erdély,¹ a kor pedig a két világháború közötti periódus, valamint a „kis magyar világ”, vagyis az 1940-1944 közötti Észak-Erdély.

A keresést talán az ifjú serdülőkorban kell kezdenem, ahol számos olyan tényezővel kell számolnom, amely Venczel József számára – véleményem szerint – meghatározónak bizonyult a szociális problémákra való orientálódásban. Talán a legelső elem, amelyben a család és az iskola szerepe elvitathatatlan, az a mély katolikus neveltetés, amelyet Venczel végig, a legnehezebb körülmények között is megőrzött későbbi élete során. Talán ebből a keresztényi emberi szeretetből származik az a törődés az embertársak iránt, amely végigkísérte Venczelt, nemcsak személyes kapcsolataiban, hanem a szakmai pályája során is. A katolikus vallás mellett az iskolának is meghatározó hatása volt Venczel József korai szakmai szocializációjára, ugyanis a csíkszeredai *Római Katolikus Főgimnázium* tanulója volt, ami több szempontból is jelentős szerepet játszott. Elsősorban fontosnak tartom azt a körülményt, hogy édesapja ennek az intézménynek volt a matematika szakos tanára, aki korai halála előtt egy fiatal kollégájára, név szerint Domokos Pál Péterre bízta a gyerekek „szellemi nevelését”. Ennek a kapcsolatnak az eredményeként Venczel már középiskolás korában megtapasztalja a terepmunkát, ugyanis Domokos Pál Péter magával viszi Venczelt a gyűjtő munkáira. Ez a három elem, vagyis a keresztény értékrend, az édesapa elvesztésével járó érzelmi és anyagi bizonytalanság, valamint a tudományos igényű szembesülés a falu világával készíteti Venczelt arra, hogy később aktív szerepet vállaljon főleg a vidéki térségben élők problémáinak feltárásában, azok orvoslása érdekében.

Habár publicisztikai tevékenységét már középiskolásként elkezdte, fogékonyságát a falu világa iránt a szélesebb olvasóközönség 1930-ban ismerhette meg, amikor megnyerte az *Erdélyi Helikon* ifjúsági irodalomtörténeti versenyét *A magyar falu a XIX. századi irodalmunkban* című pályázatával, amelyben egy átfogó szintézist alkotott a XIX. századi magyar irodalom faluképéről és falusi lakosságáról.

Szintén 1930-ban felvételt nyert a kolozsvári Regele Ferdinand Egyetem jogi fakultására, de ennél talán fontosabb tény, hogy ez esztendőben kapcsolódik be a Demeter Béla vezetésével induló *Erdélyi Fiatalok* csoportba. Ez a momentum fordulópontot jelentett Venczel szakmai pályafutásában, ugyanis a csoport szellemisége számos ponton egyezett az ő korai meglátásaival, sőt mondhatni segítette azok továbbgondolását és kikristályosítását. Az okok közül, melyek miatt ez a csoport meghatározó volt Venczel pályafutására, az első és talán az egyik legfontosabb, hogy az addig csak külön felekezeteként létező falumunkát egységesítette, hisz az Erdélyi Fiatalok egy ökumenikus ifjúsági mozgalom volt, ahol a katolikus, a református és az unitárius vallásúak egyformán kaphattak

¹ Erdély alatt ebben az írásban az I. világháború után Romániához csatolt területeket értem, tehát a történelmi Erdélyt, Bánságot és Partiumot.

vezető szerepet. A második jelentős sajátossága ennek a csoportnak az volt, hogy csak fiatalokból állt, akik elérkezettnek látták az időt, hogy gyökeresen változtassanak az előttük járó generáció hibásnak vélt szemléletmódján. A harmadik, és talán legfontosabb, hogy ez a csoport vállalta fel először, hogy a falu problémájához nem a romantikus irodalom eszközeivel nyúl, hanem szakszerű, tudományos módon kívánja megismerni a falu világát annak érdekében, hogy ismerve a társadalomtudományi értelemben vett objektív realitást, hatékonyan tudjon beavatkozni annak felzárkóztatásába.

Szintén az Erdélyi Fiatalokhoz köthető Venczel József – igaz, itt még csak közvetett – találkozása a Dimitrie Gusti professzor által vezetett *bukaresti monografikus szociológiai iskolával*, ugyanis az Erdélyi Fiatalok csoport az első esztendőben rendszeresen tartott faluszemináriumokat, amelyek egyik legkézzelfoghatóbb eredménye a *Falufüzetek* sorozat volt. Ez a sorozat, több társadalomtudományi cikk mellett, az első erdélyi magyar falu kérdőívet is tartalmazta, amelynek kidolgozásában Venczel is jelentős szerepet játszott.

Amikor az Erdélyi Fiatalok csoportja, Venczel meglátásában, kezdett elfordulni az eredeti célkitűzésétől, Venczel számos publicisztikai jelegű írásban mutatta meg fogékonyságát a vidéken, nehéz körülmények között élő emberek sorsa iránt. Erre egyik legjobb példa talán az 1932-ben, a *Csíki Lapok* hasábjain megjelenő *Nyomor-kórus 1932 küszöbén* című írása.

1934 jelentős változást hozott Venczel szakmai életében, ugyanis ebben az esztendőben találkozott – szellemi értelemben – igazán először a bukaresti iskolával, amely ettől a ponttól kezdve meghatározóvá vált szakmai munkája szempontjából, ugyanis egy olyan paradigmát képviselt, amelyben Venczel megtalálta a hozzá legközelebb álló társadalomismereti eszközöket. Ezt a kijelentést arra alapozom, hogy az adott periódusban a bukaresti szociológiai iskola a falu megismerésének a legkorszerűbb módszertanát képviselte, ugyanis összegezve az addigi német és francia szociológia, valamint az amerikai „rural sociology” eredményeit, azokat Gusti professzor és tanítványai képesek voltak adaptálni a kelet-európai társadalmi valóság megismerésére. A bukaresti szociológiai iskola ugyanis a monografikus² módszer segítségével a falusi életet holisztikusan közelítette meg, és az volt a célja, hogy az egyes társadalmi problémákat nem a partikuláris tudományok segítségével, hanem a maguk komplex valóságában ragadják meg. A módszer mögött a Dimitrie Gusti által kidolgozott paralelizmus elve húzódik meg, amely szerint az életmegnyilvánulások (szellemi élet, gazdasági élet, jogi felfogás megnyilatkozása, valamint a politikai és közigazgatási tényezők) az adott közösség

²Venczel felhívja a figyelmet, hogy a magyar szaknyelvben a monográfia fogalom tartalma nem azonos a Gusti professzor által használt fogaloméval, mivel a magyar nyelvben e fogalom szakmai tartalma sokat veszített szakmai töltetéből a „közösségi monográfiák”-ra való alkalmazás következtében. Ő ezért inkább a „szociográfia” fogalom használatát ajánlja, amelynek tartalmát közelebbinek véli a bukaresti szociológiai iskola monográfia-fogalmának a tartalmához.

kereteiben (tájkeret, élettani keret, történeti keret és lélektani keret) válnak értelmezhetővé.

Nem utolsósorban lényeges megemlítenem, hogy úgy a Dimitrie Gusti által vezetett iskola, mint Venczel József tudományfelfogása szerint a magas szintű és szakszerű tudományos munka nem öncél volt, hanem a társadalmpolitika egy olyan eszköze, amelynek végső célja az ismeretek felhasználása volt a társadalom jobbra tétele, valamint a nemzeti kohézió és identitás hatékonyabb kialakítása érdekében.

Összegezve, Venczel 1935-ben a falumunka alatt három munkakört értett: „1. a falukutatást, 2. értelmi és fizikai munkaszolgálat, s mindezek eredményeinek felhasználásával 3. felkészülés a faluvezetésre”. (Venczel, 1935, p. 3) E három megjelölt feladatkör három teljesen eltérő, de konvergens tudományos attitűdöt indukál, mert míg az első a tudományos kutatás feladatköre, addig a második a társadalom- és művelődéspolitikai, míg a harmadik az értelmiségnevelés hatáskörébe tartozik.

Ugyanakkor a falumunka szellemi és erkölcsi töltete is fontos volt, nemcsak Gusti professzor, hanem Venczel számára is, ugyanis az utóbbi szavaival élve „a mi népünk testületeiben, de egyáltalán a mi népi közösségünkben senki olyan vezető állást el ne foglalhasson, aki nem bizonyította be, hogy szolgálni tud, aki nem teljesített munkaszolgálatot.”³ (Venczel, 1935, p. 29)

Jogos lehet ezen a ponton az a kérdés, hogy miért fordult ennyire tudatosan a falu felé az 1930-as évek ifjúsága. A választ a trianoni döntés eredményében kell keresni, ugyanis a felvidéki és az erdélyi magyar ifjúság számára a magyarság megélése már nem történhetett meg jogilag elismert módon – már azok számára, akik nem vándoroltak ki Magyarországra –, ugyanis őket magyar állampolgárságuktól megfosztották. Mai szakszavakkal szólva, az addigi francia, állampolgárságon alapuló nemzetfelfogás helyett a német kultúrnemzet-felfogás került előtérbe, ahol a magyar kultúrát a paraszti kultúrában gyökerező népművészet, költészet, népzene jelentette. Tehát ha a paraszti kultúra biztosítja a nemzeti önazonosság alapját, akkor az értelmiségi ifjúság kötelessége, hogy ezt a – sok esetben – szegénysorban tengődő társadalmi réteget felemelje, és számára élhető körülményeket biztosítson. Ebből a perspektívából nézve a „falumunka elsősorban szociális állásfoglalást jelent”. (Venczel, 1935, p. 16) Ugyanakkor fontos, hogy az I. világháború Erdélyében a falusi lakosság a magyar lakosság majdnem háromnegyedét jelenti, így egy átfogó falu-megismerési, és egy erre épített művelődés- és szociálpolitikai program jelentősen hozzájárulhat az erdélyi magyarság szociális, kulturális és gazdasági felemelkedéséhez.

³ Habár ez az elvárás a mai szemmel teljesíthetetlennek tűnik, Romániában a királyi diktatúra éveiben Dimitrie Gusti szorgalmazására intézményesült a Legea Serviciului Social [Társadalomszolgálat Törvénye], amelynek értelmében minden egyetemet végzett hallgatónak kötelezően falumunkát kellett végeznie – a saját végzettségén belül –, mert e nélkül nem kaphatta kézhez a diplomáját.

A következő fontos állomást 1935 jelenti, amikor két jelentős esemény következik be Venczel életében. Az első a *Hitel* című folyóirat megalapítása, amelynek első körben munkatársa, majd az 1936-os újjáalapítás után egyik alapító tagja. A párhuzam Széchenyivel nem véletlen, ugyanis a névválasztáson túl, a *Hitel* köré csoportosuló szerzők analógiát láttak a Széchenyi által leírt XIX. századi Magyarország és az első világháború utáni Erdély között. Ennek értelmében a „nemzeti önismeretre” alapozva lehet megismerni a társadalmi realitást, majd erre építve lehet érdembeli nemzeti politikát kidolgozni. Ennek következtében a *Hitel* folyóirat azt a célt tűzi ki maga elé, hogy a minél pontosabb és szakmailag megalapozott önismeret által minél hatékonyabban tudjon a majdani politika beavatkozni a falusi társadalom felemelése érdekében. Ennél a gondolatmenetnél maradva, később szintén Széchenyire hivatkozva, Venczel is vallotta, hogy a „szív politikáját” az „ész politikája” kell, hogy felváltsa.

A második jelentős esemény, hogy az 1935-36-os tanévben Gusti professzor meghívására a Román Társadalomtudományi Intézetben [Institutul Social Român] tölt egy fél évet, ahol teljes betekintést nyerhet az addig összegyűjtött összes monografikus anyag archívumába. Ez a páratlan lehetőség, amely által rálátást nyer a monografikus módszer alkalmazásának konkrét módjára, valamint az újradszabott kutatásban való aktív részvétele révén Venczel teljes mértékben elsajátítja a bukaresti monografikus iskola technikáit és eszmei hátterét.

A frissen elsajátított módszert hazaérkezése után azonnal gyakorlatba ülteti, és már 1936 nyarán Csíkdánfalván vizsgálja a gazdasági élet hatását a népmozgalmi adatok alakulására. E tanulmányának egyik jelentős következtetése az volt, hogy azoknak a falusi gazdaságoknak, amelyek 15 hold alatti termőfölddel rendelkeznek, óhatatlanul valamilyen más jövedelemforrás után is kell nézniük, ugyanis ez alatt a gazdaság (6 fővel számolva) nem tudja fedezni saját fogyasztási szükségletét. Ezt a képletet alkalmazva megállapította, hogy a csíkdánfalvi határnak 7110 holdasnak kellene lennie ahhoz, hogy az akkori lakosságot el tudja tartani, de ez a földterület csak 5569 holdas volt, és értelemszerűen nem egyenlően volt elosztva, így számos gazdaság a mezőgazdaságon kívül, más jövedelemszerző tevékenységet is kellett, hogy folytasson, ha nem akart folytonos nélkülözésben élni, és nem kívánta elhagyni a szülőföldjét.

A másik, ebben az időszakban megjelenő műve az öt felcsíki település népmozgalmát elemzi, és a fent bemutatott ok miatt itt is a kivándorlást mint állandósult társadalmi jelenséget konstatálja. Venczel számára a tudományos kutatás nem öncél, amint ezt a felvezető részben is írtam. Az eredmények bemutatása után három javaslatot tesz „kiváncsánom”-ként: „falusi népességünk kivándorlóinak célszerű megszervezése”, „az otthoni életkeretek szélesítése”, valamint „az emberanyag nemesítése” (erkölcsi és szellemi értelemben).

Szintén 1936-ban jelent meg *Művelődéspolitikai vázlat* című írása, amelyben programszerű javaslatot tesz az Erdélyben élő magyar ajkú népesség számára leghatékonyabbnak vélt iskoláztatási és népnevelési folyamatok

megszervezésére, ugyanis Venczel meglátásában egyértelmű volt, hogy a művelődéspolitikai legalább olyan hangsúllyal járul hozzá a népesség jólétének növeléséhez, mint a gazdaságpolitika. Ugyanakkor, amíg a felhalmozott gazdaság esetenként egy tollvonással elidegeníthető – lásd az 1921-es romániai földreformot –, addig a tudás az egyének sajátja marad.

Venczel 1938 és 1945 között az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület statisztikai osztályának a vezetőjeként is dolgozott. Ebben a periódusban fogalmazta meg a romániai földreform szakszerű kritikáját az 1940-41-ben kiadott *Erdély és az erdélyi román földreform* című művében, amelyben bebizonyítja, hogy a román hatóságok „szociális gondolat” mögé rejtették a nemzetiségi érdeket, ugyanis az elkobzott nagybirtokok többsége erdőből és legelőből állt, amelyek – Erdélyben – majdnem teljes mértékben magyar és szász kézen voltak, tehát a birtok-átcsoportosítás egyértelműen nemzetiségek közötti átcsoportosítás volt. Az elemzés azonban itt nem állt meg, mert az eredményekre támaszkodva kidolgozott egy „földbirtokreform-javaslatot”, ami a fent leírt helyzetet próbálta orvosolni, s amelyben nem a nemzetiségi szempontokat, hanem a szakszerűség logikáját kívánta követni. Mivel erre a javaslatlételre későn, 1945-ben került sor, így annak a gyakorlatba való átültetése elmaradt.

Venczel 1940 és 1945 között az Erdélyi Tudományos Intézet tanára volt, majd 1945 és 1947 között a *Bolyai Egyetem* újraindításán dolgozott. Pályája ezen a ponton gyakorlatilag megtörik, ugyanis a román hatóságok először 1947-ben tartóztatták le, s habár semmilyen konkrét vád nem hangzott el ellene, az egyetemre már nem térhetett vissza. Másodszer 1950-ben tartóztatják le, és magas szintű árusítás vádjával 12 év nehéz börtönre és kényszermunkára ítélik. Szabadulása után további 8 esztendeig nem engedik a szakmáját gyakorolni, és csak 1969-ben kerül vissza a Babes-Bolyai Tudományegyetem Filozófia és Szociológia Karának szociológiai műhelyébe, ahonnan betegsége miatt 1971-ben nyugdíjazzák, és nem sokkal később, 1972 márciusában meghal.

Irodalom

- Venczel, J. (1935). *A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom* [Munca pentru sate și mișcarea transilvană pentru ridicarea satului]. Cluj: Erdélyi Múzeum Egyesület [Societatea Muzeului Ardelean].
- Venczel, J. (1980a). *A falumunka útján*. Székelyudvarhely – Budapest: Orbán Balázs Közművelődési Egyesület Kiskönyvtára.
- Venczel, J. (1980b). *Az önismeret útján*. Bukarest: Kriterion.